

A széles vállú kisember (A hetvenöt éves Bíró Zoltán köszöntése)

„Aki választ, az felelős, az istenek pártatlanok.”
(Platón)

– Mondd, neked annyira nincs munkád a saját osztályodon, hogy állandóan itt lógsz? – kérdezte tőlem a szobájából kilépő Bíró Zoltán, a Kulturális Minisztérium Irodalmi, Sajtó- és Tájékoztatási Főosztályának vezetője. A kérdésére nem is igazán várt választ.

Nagy volt a röhögés jó pár éve a Magyar Művészeti Akadémia Kecské utcai Makovecz-(szék) házában, amikor Bíró Zoltánt köszöntve először meséltem el nyilvános helyen „személyes megismerkedésünk” igen rövid és rám nézve nem túl hízelgő történetét. A Mester kért meg, hogy meghívott előadónkat, Bíró Zoltánt mutassam be: „...de csak röviden Juhászkám, mert Zolit nem kell bemutatni olyan embereknek, akik az elmúlt harminc évben Magyarországon éltek!” Így ennyit engedhettem meg magamnak. Nem élhettem azzal a pártatlan lehetőséggel, amelyet Szemadám György festőművész-író druszám úgy fogalmazott meg: „Imádok kiállításokat megnyitni, könyveket bemutatni, mert ilyenkor más művészek kapcsán húsz percet beszélhetek... magamról.”

Persze ez 1980 februárjában – amikor próba-idős minisztériumi nyugatnémet-osztrák kulturális referensként dolgoztam a Szalai utcában – nem volt olyan vicces, főleg akkor nem lett volna, ha főnökeim (róluik később) fülébe jutott volna az egyik legismertebb, legmeghatározóbb minisztériumi vezető, Bíró Zoltán megjegyzése – rólam. Valamit biztosan dadogtam, kvázi válaszként, de ha a valós dolgokat mondom el, még tovább ronthattam volna helyzetemen. Az igazság az volt, hogy még szerény szellemi képességeim ellenére is mintegy másfél-két óra elegendő volt a napi minisztériumi feladataim ellátására. Böven maradt időm lófrálásra, ismerkedésre, „terepfelmérésre” és egyes „anyagok beszerzésére”. Az

Irodalmi Osztályra járt minden folyóirat, hetilap és újság az *Éstől* a *Jelenkorig* meg a *Nagyvilágtól* a *Kortársig*, és én ott szereztem be őket, nem az újságosstandokon a városban. Egyesével bugáztam meg a lapokat, így gyakran kellett „lejárnom” a negyedik emeletre. Az sem volt mindegy, hogy Bíró Zoltán, aki a mai napig kitűnő csapatépítő és csapatban gondolkodó ember, olyan közvetlen munkatársakkal dolgozott, mint a költő Rózsa Bandi, a szerkesztő Rajter Lajos és akkori jó barátom, Csapody Miklós (Istenem, mivé lett ez az ember!). Őket „irodalmi okokból” korábbról ismertem, ellentétben a háromemeletnyi új kollégával. Rövid idő után annak ellenére véglegesítették megbízásomat a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályán, hogy karót nyelt vezetője kifogásolta szerinte túl közvetlen modoromat és stílusomat. Nyúlott kardigános helyettese meg öltözködésemet tartotta túl jugósnak, mivel előzőleg Újvidéken tanultam két évig, posztgraduális magyar állami ösztöndíjjal, s nem voltam hajlandó huszonhat évesen galamb-, pala-, grafit-, por-, diplomata-, közép- és egyéb szürke öltönyt hordani lilás-vörös-bordós-barnás-pirosas-rozsdaszínű nyakkendővel. Közvetlen főnökeim törölmetszve tudták, hogy szabványosan mi a szép, helyes és pártszerű. Majd megtudják később e sorok olvasói is!

Óvatosabb lettem, régi aktákkal a kezemben császalkáltam a tárcánál, s ha főnököt láttam, azonnal kinyitottam valamelyiket, és bőszen, hangosan elkezdtem magyarázni akár a folyosón, de még a büfében is. A szürke bürokraták között elvéve igen érdekes embereket fedeztem föl, akik eltértek az átlagtól. Ilyen volt Mravik László művészettörténész, a Szovjetunióba hurcolt (elrabolt) magyar múkincsek kutatója, Füzes Endre kandidátus, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi

Múzeum megálmodója, majdani megteremtője. Közéjük tartozott Erkel Tibor, a Zenei Főosztály vezetője, Erkel Ferenc egyenes ági leszármazottja, Aba-Novák Judit, a világhírű festőművész lánya, Tarnócz Márton, az Egyetemi és Főiskolai Főosztály vezetője, aki hatszáz oldal (nagymonográfia) alatt „nem tudott” publikálni, vagy maga Bíró Zoltán, „civilben” irodalomtörténész, a népi írók és gondolat rangos kutatója. Az általuk vezetett főosztályi belső tájékoztatókra, munkaértekezletekre érdemes volt elmenni, elemzéseiket meghallgatni és főleg megszívlelni. Bíró Zoltán és társai hangsúlyosan és visszatérően a magyar kultúráról, a magyar irodalomról, a magyar képzőművészetről, a magyar muzeológiáról, néprajzról, népművészetről beszéltek (írtak), s nem általában a kultúráról. Nemzeti kultúránkra tette a hangsúlyt maga a miniszter, Pozsgay Imre is, akit rafináltan azzal fűrt több beosztottja (pl. főosztályvezetőm), hogy túl okos. Nyilván főnököm a korábbi sötét alakokat, alkoholistákat, erőszakos balos tahókat jobban szerette, jobban feküdtek neki hosszú pályafutása alatt.

A Nemzetközi Főosztály, amelyet csak „kis Külügy”-ként aposztrofáltak kivagyí vezető káderei, annyira nemzetközi (értsd: internacionalista) volt, hogy a magyar szót nem is használták kollégáim. Ha elengedhetetlenül szükséges volt, akkor budapestit mondtak/írtak helyette, ezzel tartva a merev pártvonalat, Aczél György nevét sűrűn és mindenhatóként emlegetve. Csak egy ország esetében tértek el a pártdogmáktól, és ez Izrael volt, mely állammal akkor nem is tartottunk fenn diplomáciai kapcsolatot. Az arabok kárára még viccelődni is lehetett az NKF-en, próbáltuk volna ezt megtenni szovjet–kínai relációban!

Ilyen légkörben nem is csoda, hogy keresztnevemet két hét alatt elveszítettem. Az új nevem Juhász elvtárs lett. A György törölve, mint a totóban. Ez a gyakorlatban így hangzott: Juhász elvtárs! Ezt ne csináld, azt ne tedd, ez meg tilos, azt meg nem szabad! Üdítő színfolt volt a kommunikációban, hogy Mravik, Füzes, Erkel, Aba-Novák és Bíró Zoltán pár hónap után Gyurinak szólítottak, s ha közösen megbeszéltünk, terveztünk valamit, akkor azt Juhász Gyurival tették, s nem egy NKF-es elvtárrsal.

Minden márciusban beindult a pályázati nagyüzem a Kulturális Minisztériumban a tőkés te-

ületi referatúrán. Ömlöttek be a pályázatok, főleg a slágerországokba és -városokba. Ilyenek voltak elsősorban Bécs, Párizs, Róma, London, München és Nyugat-Berlin, ahova a magyar állami ösztöndíjak szóltak a kéthetéstől az egy-két hónapra át a félévesig. Az ELTE tízszeres túljelentkezése kutyafüle volt ahhoz képest, ami ilyenkor a tárcára zúdult, protekciós ajánlásokkal és telefonhívásokkal fűszerezve. A tényleg nívós szakmai lehetőségek mellett az sem volt mindegy, hogy a nyugati partnerek az államközi szerződések alapján nívós szállást, az adott országon belüli utazásokat és olyan pénzbeli apanázst biztosítottak, amely többhavi magyar fizetésnek felelt meg. A vonat- vagy repülőjegyet a tárca biztosította a magyar művészeknek a balett-táncosoktól a hegedűművészeket át a műfordítókig. Amikor az összesítéseket nézegettem, feltűnt, hogy a „perifériák” esetében, főleg a nyelvismeret hiánya miatt, maradt egy-két üres hely. Portugáliába, Görögországba, de még Mexikóba is ki lehetett (volna) jutni egy „kis segítséggel”. Ekkor kezdtem el manipulálni, módosítani a pályázatokat a „resztili helyek” irányába, újrapályáztatás helyett. Úgy döntöttem, magyar írók, költők, műfordítók és irodalomtörténészek javára komponálom át a célországokat. Bianco pályázati úrlappal tele volt az íróasztalom, pecsét és csinos titkárnő is volt bőven az osztályokon. Csak a szakmai ajánlásokat kellett „módosítani”, amit az irodalmi osztályon dolgozó, beavatott haverjaim tettek meg, kis rábeszélésre. A többit én intéztem. A legnehezebb dolog a vezetői aláírásokkal volt. Az aktákat (teljesen szabálytalanul) kézben vittem Bíró Zoltánhoz, ő csodálkozott is, hogy ilyen fontos anyagok nem a belső postával (aláíró tömbbel) érkeznek. De én rögtön magam ellen vallottam: „adminisztrációs hiba”, „kicsúsztam az időből”, „rosszul soroltam be”, „téves újrajelentkezés”, stb. Ez hatott, és mégiscsak irodalmárok juthattak lehetőséghez, mert kérdő tekintettel ugyan és sűrű fejcsóválások közepette Bíró Zoltán kiírt, kalligrafikus írásával záradékolta és aláírta a papírokat. Ezután becsempészttem ezeket a többi közé, ahol már besimultak a rendszerbe, és főnökeim aláírásával már mehetett is az Örömmel értesítjük... kezdetű levél a pályázóknak. Arra kértem barátaimat, gyorsan és diszkrétan értesítsék a művész urakat a turpisságról,

nehogy berohanjon valamelyik a minisztériumba, hogy nem Athénba akart menni, hanem Rómába, vagy mi ez a Lisszabon London helyett. Több író, költőt, műfordítót juttattunk ki így Nyugatra, reklamáció nélkül. Egy kivétellel soha nem bántam meg, amit tettem. (K. Gy., aki portugál utat köszönhet nekem, párját ritkító, aljas-mocskos cikkben támadott meg a Magyar Nemzetben már jóval a rendszerváltás után egy Jugoszláviáról szóló cikksorozatomban.) Főnökeim sejtették, miben sántikálok, de hallgatólagosan tudomásul vették és elfogadták vulgármarxista érveimet: sokba kerül az új kiírás, kicsúszunk az időből, fölösleges kritikát kaphatunk főntről, nétan még magától Aczéltól stb., hittem én.

Minden hír igaz, csak nem mindegyik realizálódik, tartja a pesti mondás. Hát ez realizálódott: 1980 nyarán (ismét) összevonták a Kulturális és az Oktatási Minisztériumot, s Művelődésügyi lett. Ez az összevonási-szétválasztási folyamat négy-öt évenként azóta is tart, csak az elnevezések lesznek egyre kacifántosabbak. A hatemeletes épületben olyan osztályharc (polgárháború) indult meg, amelyet kizárólag a latin mondással lehet meghatározni: „Bellum omnium contra omnes”, kis kiegészítéssel: „Mindenkinek ellen” – a saját helyemért, státusomért. A kulturális tárcán eluralkodott egy furcsa győzelmi mámor az oktatási fölött, mert Pozsgay Imre lett az „összevont” miniszter. Magam nem nyugtalankodtam friss kinevezésemmel és a vadonatúj feladattal, ami az volt, hogy fordítsam, illetve fordíttassam le világnyelvekre és a szomszédos országok nyelvére a minisztérium új nevét. Éppen az „-ügyi”-vel bajlódtam, mert minden nyelvben van oktatás, kultúra, művelődés szó, de ennél az „-ügyi”-nél lehetetlenebb, áthallásos nyelvi alakzat (kapcsolódó utótag) nem létezik. Kínomban már az Akadémiát hívtam, amikor engem is hívatott egy alkalmi grémium. A vezetői triumvirátus így állt föl: főosztályvezető és helyettese, valamint a párttitkár. Utóbbiról annyit érdemes tudni, hogy mint szocialista osztályvezető, minden reggel kiszignálta az aktákat a területi referensekre, majd S. P. újságot olvasott egész nap – harminc évig. Rövid közlendőjük, amit állva kellett végighallgatnom, az volt, hogy bár munkámmal kapcsolatban semmilyen szakmai kifogás nem merült föl, arra a továbbiakban nem tartanak igényt,

és egy hónapom van álláskeresésre. A két másik vezető, Boros Róbert és Tuka József annotált nacionáléja – a Hódmezővásárhelyi Emlékközpont szigorúan titkos tiszti honlapja (2011) alapján – azonban jóval érdekesebb!

Boros Róbert dr. (a. n.: Lóbl Róza) 1929. 03. 30. Budapest, SzT-szám: „47”; E-4.

1945-től MKP-tag, 1948-tól párttitkár, 1949-től Külügyminisztérium, állomáshely: Belgrád, ahonnan kiutasították. 1951–56 Moszkvai Nagykövetség; pártbizalmi. 1956 után munkásőr, MSZMP szervezőtitkár.

Fedőmunkahely: Kulturális Minisztérium, Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya, fő o.-vezető.

Terület: Minisztériumok preventív védelme, (ahol): „Főleg irodalmi-könyvkiadási területen rendelkezik jó lehetőségekkel. Különösen hasznos tevékenységet folytat kiutazó személyek eligazítása, utijelentések készíttetése, operatív realizálások, emigrációs szervek, személyek esetében.”

Rendfokozat: Főhadnagy (1963.)... Alezredes (1980. 10. 01.)

Szolgálati hely: III/III-5. oszt., kiem. főoperatív tiszt, beo.: alo. vez., MA-8 (1988. 10. 1.)

Nyugállomány: 1989. 12. 31. 009/395/1989 parancs alapján

Kitüntetések három alkalommal, 11 csoportfőnöki és miniszterhelyettesi dicséret és jutalom „példamutató teljesítésért”, 1989-ben 10 000 Ft. értékű tárgyjutalom (60. születésnap alkalmából).

Nézzük meg most Boros főelvtárs főelvtárshelyettesét!

Tuka József (a. n.: Fürst Aranka) 1930. 06. 16. Galgahévíz, SZT-szám: E-3; E-17; K-364.

Fedő munkahely: 1960-tól Művelődési (majd Kulturális) Min.; főosztályvezető-helyettes Rendfokozat: Alezredes (1977. 06. 01.)

Szolgálati hely: III/III-4-c. alo., III/-I-10. oszt., III/III-4. oszt. főoperatív tiszt (1975. 10. 01.), III/III-5. oszt.

Nyugállomány: 1988. 08. 23. Kitüntetések: 2 alkalommal, dicséret több alkalommal.

Kivonat szolgálati adatlapjából: „1960-tól a Műv. Min. főov.h. 1971. augusztus 1.-től moszk-

vai állomáshelyén, 1975-től ismét itthon, 1976. augusztus 1.-től új száma E-17. 1987-ben havi illetménye 16.500 Ft. volt”. („Természetesen” a minisztériumi felsővezetői fizetése mellé – megjegyzés: J. Gy., akinek ekkor havi illetménye 1800 Ft.)

Mindketten közvetlen Harangozó Szilveszterhez (Aczél jobb keze) voltak bekötve, neki jelentettek művészekről, tudósokról, minisztériumi vezetőkről, s csak abban bízom, hogy egymásról is 1960 és 1990 között. Hazánk nemzetközi kulturális kapcsolatai és ilyenformán minden „külgügy” ezen két minősített hazaáruuló gazember kezén át „intéződött”. Nesze neked, Bíró Zoltán által idézett magyar irodalom, Erkel Tibor által sűrűn emlegetett Liszt Ferenc, Erkel Ferenc, Bartók Béla és Kodály Zoltán, Mravik László által kutatót „eltűnt” magyar műkincsek, és sorolhatnám napestig a jó szándékú és naiv, kvalifikált magyar szellemi szegénylegényeket.

Hamar találtam állást, de előtte elbúcsúztam azoktól, akiket akkor sokra tartottam és azóta is sokra tartok. Közülük nem egy volt kollégából a barátom lett. De jócskán vannak olyanok is, akik már örökre távoztak közülünk, legutóbb Fűzes Bandi. Utolsónak hagytam Bíró Zoltánt, aki – meglepetésemre – elmondta, hogy az ő sorsa is bizonytalan. Ritkul körülötte a levegő, rossz szag sejt. Ezúttal is igaza volt, pár hónap múlva a „magyar” kultúra Czinegéje (A. Gy.) utolérte, és eltávolítottatta a már „-ügyi” minisztériumból. Bíró Zoltán a PIM (Petőfi Irodalmi Múzeum) megbízott vezetője lett, Aczél megakadályozta főigazgatói kinevezését, és miután megbuktatta Pozsgay Imrét, akit még a magyar művelődés területéről is száműztek, már semmi nem állt a „magyar” kultúra Biszku Bélájának (ua. A. Gy.) útjába, hogy az utcára tegye az egyik legjobb magyar irodalomtörténészt, Bíró Zoltánt. Ekkor veszítettem szem elől Bíró Zoltánt, de a '80-as évek első harmadának végétől viszont egyre többet hallottam. Ez a méretes képzavar úgy érthető meg, hogy Bíró Zoltán neve egyre többet hangozott el a Szabad Európa Rádióban, főleg 1985 (Monori találkozó) után, amelyet én Ljubljánában, ahol egyetemi magyar lektorként dolgoztam, nyugodtan hallgattam, ott nem recsegett, nem „mászott el”, mert nem zavarták. Föltűnt, hogy ekkortól új ne-

vekkel bővült a SZER magyarországi repertoárja és a kis kedvencek (a mára destruktív szektává váló, akkor önmagát demokratikus ellenzékként aposztrofáló, majdani szadesz-kör prominensei, burkoltan Aczél védenecsei) mellé-közé új nevek kerültek, csúsztak be. Ilyenek, mint Csoóri Sándor, Sára Sándor, Czine Mihály, Ilija Mihály, Kósa Ferenc, Für Lajos, Fekete Gyula, Csurka István, Bíró Zoltán és Lezsák Sándor. Túl nagy teret nem kaptak, de azt még a süket is hallotta, hogy ők nem a Galamb utca „madarai”, hanem a népi, harmadik utas, plebejus kiútkeresők gondolatainak aktualizált hírnökei, tolmácsolói. Az is látszott (hallatszott), hogy egyre szervezettebbek, egyre sűrűbben találkoznak, s centrumukban egy olyan ember áll, aki össze tudja fogni ezt a kissé bohém művész-tudós, alapvetően nem politikus alkatú, de hazája iránt annál elkötelezettebb bölcsész társaságot, s ő nem más, mint Bíró Zoltán.

Arról, hogy Hunniában, pontosan Lakitelken valami készül, két „irányból” is értesültem '87 szeptemberének elején. Az egyik hírnök Csoóri Sándor volt, akit apám révén gyerekkorom óta ismertem filmes „táborával” (Sára Sándor, Kósa Ferenc és az elhunyt Gaál István) együtt. A másik hírhozó családi barátunk, Nagy Gáspár költő volt. Magán a konferencián nem tudtam részt venni, mert éppen aznap, szeptember 27-én (pót)vizsgáztattam a ljubljanoi egyetemen. Ezt a „lógást” '88/89-ben igyekeztem pótolni, s az MDF majdnem minden nyilvános rendezvényére eljártam a Jurta Színházról a Selyemgombolyítóig. Később párszor a csóró Ó utcai barakkban is megfordultam. Ezt a felvonulási épületet ma is túlzás székháznak nevezni. Már írtam is a Bíró Zoltán szerkesztette *Hitelbe*, hogy Jugoszláviában is készül „valami”.

Ezekon az előbb említett MDF-esteken értettem meg, hallgatva Bíró Zoltánt, Csoórit, Csurkát, Für Lajost, Lezsákot és másokat, hogy mit érezhetett apám '45-től '47-ig, amikor Németh Lászlót, Illyést, Kovács Imrét, Veress Pétert, Tamásit, Bibót és Erdeit hallgatta. Túl az eszmerendszer népből, nemzetben, társadalomban való gondolkodás Veress Péter-i hármas egységének azonosságán még a szégyenletes csóróság-pénztelenség is azonos volt az NPP (Nemzeti Parasztpárt) és az MDF között. De pótolta ezt a hiányt a szellemi

erő, a tenni akarás és az összetartozás érzése. Aki közlőre látta ezt a sereglést, annak egyértelmű, hogy a párttá alakuló mozgalom első, megválasztott vezetője Bíró Zoltán lett, nem is lehetett más. Integráló, dönteni képes személyiség volt, megdönthetetlen érvrendszerrel és szigorral, ami tárgyi tudáson és társadalomismereten alapult. Nem véletlen, hogy az MDF Bíró Zoltán vezetése alatt lett az ország legismertebb, legnagyobb és legnépszerűbb ereje, miközben az agyontámogatott és mediatisztált konkurens csak annyit tudott mondani, hogy: „Kádárnak mennie kell!” Kádár már saját (vezető)elvtársainak is terhes volt, s Gorbacsov '85-ös megjelenésével a Kádárok (Husák, Honecker, Ceaușescu és társaik) kora lejárt. Érdekes módon Aczélról, a korszak (1956–?) Luciferéről egy szava nem volt az ÁVH-s felmenőkkel tüzdelt, olyannyira „antikommunista” legényeknek, akik Soros-ösztöndíjakon és a bajszos Gyuri bácsi által kreált akadémiai és egyetemi állásokban tengődtek, tízből tizenegyen szociológusként, értékelhető művet alig alkotva. Ezt a kontrasztot egy ismert fénykép szemlélteti a legjobban: a fotón a társadalomból kivonuló, „ellenálló” jelszót hirdető, „üldözött” K. György és Sz. Iván valahol a Pilisben elszánt tekintettel néznek a blendébe, mögöttük pedig az új Volkswagen mikrobuszuk áll, akkor, amikor az általuk lenézett, küszködő magyarok nyolc évet vártak... egy Trabantra.

Ebben a vert, vesztes helyzetben az ellenerőnek nem volt más választása, mint a konkurens erő karizmatikus vezetőinek kilövése, levadászása. Itt és ekkor kezdődött annak a repertoárnak a bemutatása, megvalósítása, amelyet paktumok, puccsok, blokádok, személyi háttéralkuk stb. jellemeztek. Rendkívül céltudatosan és hatékonyan. Elsősorban két ember volt útban a hatalom megszerzéséhez vezető úton, Pozsgay Imre és Bíró Zoltán. Előbbi egy hamis premiszákon nyugvó áldemokratikus népszavazással megbuktatták, megakadályozták, hogy a Magyar Köztársaság demokratikusan megválasztott első elnöke legyen. (Nem mellesleg magát a köztársasági elnök közvetlen választását is negligálták.) Bíró Zoltán volt a keményebb dió, mert míg a népszerű Pozsgay pártjában majdnem magányos harcos volt, addig Bíró mögött egy igen erős, az úgynevezett lakitelki csapat, az MDF

alapítói álltak, erős társadalmi beágyazottsággal és szimpátiával '89 őszén. És ekkor, alig láthatóan, de érzékelhetően elkezdődött egy furcsa folyamat, amely egy bővülő-szerveződő új mozgalom-párt esetében még természetesnek is nevezhető (lenne). Ismeretlen és alapvetően más mentalitású emberek kezdtek föltünedezni a vezetőség környékén, majd a párt vezetőségében, elnökségében, képviselőtársaságában, akiket korábban a mozgalom környékén sem láttunk, s folyamatosan kerültek előtérbe, meghatározó szerepkörbe. Változott a hangnem, romlott az alapemberek közötti viszony, megszűnt az összhang. Janus-arcú lett az attitűd. Bíró Zoltán egyet, kettőt, majd hármat hátr lépett, fokozatosan húzódott vissza az első vonalból, szerényen és elegánsan, s tünedeztek el a közvetlen munkatársai és barátai is. A Déli pályaudvarra már úgy érkezett be az MDF vonata, hogy akik Kelenföldön szálltak föl, úgy szálltak le, mintha Nagykanizsán ők fűtötték volna be a mozdonyt. Mire a párt '90 tavaszán megnyerte az első szabad választást, már csak hírmondónak maradt alapító atya a kormányban (Für Lajos). Eltűntek a sátorverők, Csoóri Sándortól Lezsákig szinte mindenki. Bíró Zoltán ugyan szerkesztette a *Hitelt*, mi meg vittük a cikkeket, tanulmányokat, esszéket. Így a lap sikeres, tartalmas lett, mert bőven akadt izgalmas téma az elmúlt negyven év után. De azt látni, hallani lehetett, hogy egyre többen hagyják el a győzteseket, lépnek hátra és ki a „nyugodt erőből”, amely belül messze nem volt olyan nyugodt. Bíró semmilyen „hivatalos” szerepet nem vállalt, nem lett képviselő, miniszter, nagykövet, vezető intézmény első embere. Mások, őt megtagadva – a helyes kifejezés: elárulva – szépen és különböző stáriumokért belesimultak az új struktúrába, létrehozván a politikai eklektikát, földadva a korábbi értékeket, célokat, hitet és főleg elveket. Egy-másfél év alatt csak a cégér maradt meg, de a boltban már mást árultak. Volt, aki látta ezt, volt, aki csak érezte, hogy nagyon nem stimmel itt valami, miközben kívülről jöttek-záporoztak az ütések övön fölül (önkormányzati választások) és övön alul (taxisblokádk) egyaránt.

A politológiai szakirodalom, ha egyáltalán van ilyen, Németh Miklós távozását a közéletből tartja a legelegánsabbnak. Ez egy kapitális tévedés, mert őt szabályosan megvette az EBRD. Erre

maga Németh utalt többször, majd életrajzi kötetében le is írta, diszkréten ugyan, hogy olyan fizetést ajánlottak a londoni munkahelyhez járó (családi) bónuszokkal együtt, amit képtelenség lett volna visszautasítani. Nem is tette. Bíró Zoltánt nem lehetett megvenni, privatizálhatatlan volt anyagi és szellemi értelemben is egyaránt, és rendelkezett tisztességes „szakmával”. Mint irodalomtörténész tanított, akkor már Szegeden, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar tanszékén. Bizonyos hírek szerint hosszú és tartalmas tanári pályája alatt mindössze egyszer maradt el órája, mert Moammer el-Kadhafi föl tartotta személyes találkozásuk alkalmával Tripoliban, s így egy géppel később ért haza.

Viszont nemcsak a fizikai idő telt-szaladt a '90-es évek elején, hanem a politikai is, s fogyott a becsület meg a maradék jellem. Apadt szépen az állami vagyon, a társadalmi folyamatok egészségtelen irányba (licitáló magyar paraszt, multi-rabszolga-proli, szadeszos média, liberális tudomány és felsőoktatás stb.) haladtak, miközben Milovan Đilas-i értelemben szépen épült ki az „Új osztály”. A kinevezett nómenklatúra és a privatizátor gárda „Nova Klasá”-ba olvadt össze balról jobbra és jobbról balra. Voltak azonban, nem túl sokan ugyan, akik nem árulták el Pozsgay Imrét és Bíró Zoltánt sem, s ezek az emberek egyre sűrűbben kezdtek el találkozni, beszélgetni, tervezni, elemezni, fölmérni, és a semmiből, pénztelenül 1993-ban előbújt az NDSZ (Nemzeti Demokrata Szövetség). Alapító tagként ekkor lettem mindkettőjük közvetlen munkatársa. Lakásunk is többször volt megbeszélések színhelye, és munkahelyem is „segített”. Párttá alakulásunk utáni státusunk kísértetiesen hasonlított Lengyelország 1939. szeptember elejei helyzetére: egyformán támadtak bennünket veszettül jobbról és balról is. 1996-ig bírtuk, akkor anyagiak híján jött el a vég, befejeztük. Pozsgay is a tanításba „menekült”, Bíró Zoltán meg abba sem hagyta. Ezután is találkoztunk, főleg olyan nemzeti rendezvényeken, mint a TF-estek, a Kossuth Klub rendezvényei, könyvbemutatók, vidéki '56-os megemlékezések és sajnos egyre többet régi barátaink temetése alkalmából. Időnként le-leültünk egy kávéra vagy egy pohár borra, dedikáltunk egymásnak egy-egy könyvet, s elmondtuk, ki kiről mit tud. Különös melankóliát adott ennek

az időszaknak „Demszky Budapestje”, amely főváros volt ugyan, de hogy melyik országé, az kérdéses volt, mert román zászlók lengtek a főutakon és világszép Duna-hídjainkon egyaránt, tobzódott a talmi multikulti, ordított a bulvár- és celebvilág. És mivel a helyzet koszosabbnak, undorítóbbnak és végeláthatatlanabbnak látszott, mint a Kádár-korszak, magam ismét a Balkán irányába tájékozódtam, ott legalább „értelme van a dolgoknak”. A szétrobbant Jugoszlávia helyén sajátos nemzetállamok jöttek létre a modern Szlovéniától a kortárs törzsi társadalmakig, mint például Montenegró vagy Koszovó. Nekem Szlavónia fővárosa, Eszék, az Eszéki Egyetem Idegen Nyelvi Tanszéke „jutott”, ahova vittem magammal „Bíró Zoltánt”. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a magyar irodalmat Bíró Zoltán (dedikált) kötetéből tanítottam öt évig. A 2001-ben megjelent *Két nemzedék* című, *A magyar irodalom két nagy nemzedéke a 20. században* alcímű, mára általam „ronggyá olvasott”, kijegyzetelt és több tanulmányomban is idézett kötete képezte egyetemi előadásaim és szemináriumaim gerincét, alapját Adytól Móriczig és Radnóti Miklóstól Németh Lászlóig. Kincs volt ez a tankönyv, nagy ívű, de egységes irodalomszemléletével és mögöttes társadalomtörténeti korrajzával egyetemben. Hosszú és mindig a délszláv térséghez kötődő tanári pályámon ilyen tömör, de mégis világos, korszakos összefoglalóval mindössze eggyel találkoztam, néhai pécsi professzorom, Polányi Imre tollából *Az ókori világ története* címmel. Bíró Zoltán egyetemi tankönyvét még a bolgari rendszer sem tudta szétverni, mely angol-szász felsőoktatási modell padlóra küldte mind a magyar, mind a horvát és az európai bölcsész-képzést. Elsősorban azzal, hogy az ezeréves kiforrt egyetemi rendszert először kettétörte, majd atomjaira bomlasztotta. Magam ezt figyelmen kívül hagytam, a Bíró-kötet belső koherenciájára építettem, s nem formáltam világhírű íróinkból, költőinkből legókockákat és paneleket. Végzős nyelvészhallgatóimmal is ezt használtuk, mert mai nyelvünket is Adynak és József Attilának köszönhetjük, a népi írók csiszolásában.

2006 augusztusában a későbbi *Elment az őszöd* c. dokumentumfilm főszereplője (Gy. F.) atombombát dobott a horvátországi magyarság drávaszögi-szlavóniai részére. Hat hét alatt

puccsszerűen bezáratta a létfontosságú és jól működő Eszéki Magyar Főkonzulátust, amely a vérkeringését pumpálta a közel évtizedes (1991–1998) háború (szerb megszállás) által meggyötört terület magyarságának. Közelgő nemzeti ünnepünk (október 23.) előtt konzulátusi szervezés híján rangos-nívós magyarországi előadó nélkül maradtunk. Ekkor azonnal megkerestem Pozsgay Imrét, és felkértem, hogy szólaljon fel a rendezvényeken. Pélmonostoron a Magyar Házban, majd Eszéken, két helyen beszélt egyetemes forradalmunkról, és még „belepréseltük” a legtöbbet szenvedett Vukovárt is. Hogy ez az utolsó pillanatig történő „hazardírozás” többé ne fordulhasson elő, már késő ősszel egyeztettük Bíró Zoltánnal, hogy március 15-én Csúzán ő tartja az ünnepi beszédet. 2007 telén azonban fölhívott telefonon, hogy rövid időn belül olyan műtét vár rá, aminek a kimenetele is bizonytalan, de az orvosok biztatják. Megdöbbsentem. De Bíró Zoltánt nemcsak a közeli és távoli barátai, tisztelői szeretik, hanem az égiek is, mert nyárra már a régi volt, s folytathattuk a találkozókat, beszélgetéseket, és már újabb konferenciákat, előadóesteket terveztünk. Éppen a Parlamentben tartandó reprezentatív Kovács Imre megemlékezést készítettük elő közösen három éve, amikor Domonkos Lacival üzentem meg Bíró Zoltán, hogy együtt szeretne beszélni velünk. Mi, Lacival évtizedek óta olyan viszonyban vagyunk, mint mondjuk Bíró Zoltán Lezsák Sándorral. E találkozás alkalmával tájékoztatott bennünket, hogy vezetésével megalakul a Retörki (Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum), s munkatársként számítana ránk is. Köpni-nyelni nem tudtunk, talán mekegtünk valami – persze – igenfélét, de alig-alig fogtuk föl, hogy újra együtt fogunk dolgozni. Zoli hamar befejezte korrepetálásunkat, és elsietett a budai Angelika eszpresszóból, „komolyabb emberekkel” kellett még találkoznia intézeti ügyekben. Lacival úgy „emésztgettük” a váratlan hírt, hogy bedobtunk néhány toniknak álcázott fröccsöt.

Bíró Zoltán úgy hozta létre az intézetet, hogy menetből támadtunk. Engem a Római Magyar Akadémián ért utol telefonon, hogy kész a szerződése, és gondolkozzak a hosszú távú és éves kutatási tervemen, s ezt kéri havi bontásban, valamint a teljes publikációs listámat és a

folyamatban lévő „irományaim” témajegyzékét, amúgy meg jó pihenést és városnézést kíván. Pontosan olyan volt, mint bő harminc évvel ez előtt a Kulturális Minisztériumban: a munkában nincs lazálás, nincs haverkodás. Van viszont szoros határidő, alapos elmélyülés és kötelező kontroll. Már fölálltak a kutatócsoportok, megjelentek a Retörki-kötetek, tartottuk a nemzetközi konferenciákat a rendszerváltásokról, amikor előálltam a farbával, amely eddigi teljes tevékenységem szintézisét jelenthetné.

– Mi lenne az, Gyuri? – kérdezte a főigazgató úr.

– Egy teljes autonómiatervezet a Délvidékre – válaszoltam.

Bíró Zoltán ezúttal sem tagadta meg magát, hat-nyolc oldalas szinopszist kért, majd belső tudományos értekezletet hívott össze, s így indulhatott meg a kutatás, földolgozás tematikus vezetői felügyelet mellett, a nyilvánosság bevonása nélkül. Másfél év alatt készültem el, miközben a főigazgató minden részanyagot átnézett, archivált és a munka befejezése után a teljes intézeti kutatógárda előtt kellett „védenem” *A Tisza-menti Magyar Autonóm Körzet – Szerbia* c. esszé-tanulmányomat – zöld lámpát kapott. Mérsékeltlen dagadó kebellem tekintetem főigazgatómra és „művemre”. Bíró Zoltán azonban Bíró Zoltán, s azonnal közölte, hogy: no jó, eddig rendben, de most megnézzük két kvalifikált történész-kisebbségkutató szakértővel (Prof. dr. Izsák Lajossal és Prof. dr. Botlik Józseffel). Anynyi engedményt tett, mert ez nála annak számít, hogy munkám másodpéldányát személyesen adhattam át Izsák professzor úrnak, mivel egy utcában lakunk.

Az ELTE Történettudományi Intézetének volt igazgatója, nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanár ránézett az anyagra, elolvasta a címet, belelapozott, megállt az autonóm terület térképénél, és csak ennyit mondott: „Széles válla van a kisembernek, hogy egyáltalán ilyen kutatást megtehettek. Nagyon vigyázzatok rá!”

Vigyázzunk! És ebbe a vigyázásba, tisztelet- és szeretetteljes óvásba, barátságba bele kell férnie egy születésnap koccintásnak, ölelésnek és kézszorításnak.

Isten éltesen, Tanár Úr! Boldog születésnapot, Zoli!